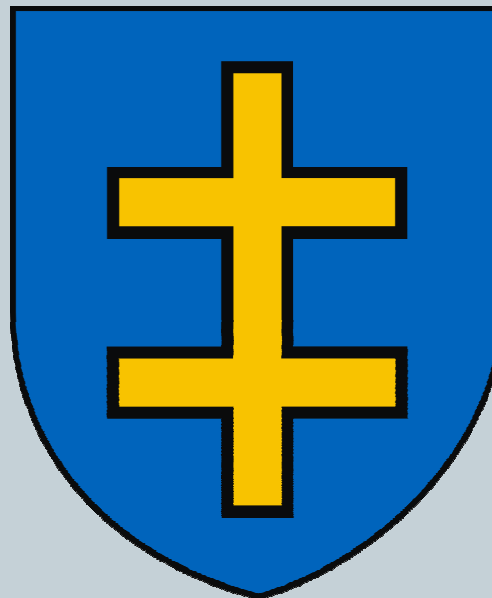

Epoka Jagiellonów (1)

1386 – 1492

Jadwiga Andegaweńska (1374-1399)

- Dziedziczka wielkich europejskich dynastii, m.in. Habsburgów i Piastów. Córka Ludwika Węgierskiego i Elżbiety Bośniaczki; imię odziedziczyła po prababce, Jadwidze Bolesławównie.
- Jedna z najlepiej wykształconych władczyń Europy; doskonale umiała wykorzystać swoje wykształcenie – między innymi w negocjacjach z Krzyżakami (Konrad v. Jungingen). Bardzo szybko i na trwałe zyskała szacunek poddanych niezależnie od stanu: od intelektualistów po chłopów.
- Polacy zawdzięczają jej **pierwszą polską książkę – „Psałterz floriański”**.
- Przyrzeczona Wilhelmowi Habsburgowi, została żoną Władysława Jagiełły.
- Prowadziła intensywną działalność polityczną, zhołdowała Mołdawię. Popierała integrację Polski z Litwą.
- Znana z działalności charytatywnej oraz z ascetycznej pobożności. (kanonizacja 1997)

Jagiellonowie – cztery pokolenia królów

- Dynastia pochodzenia litewsko-ruskiego.
- Potomkowie Władysława Jagiełły i jego ostatniej żony, Zofii Holszańskiej.
- W linii męskiej Jagiellonami byli: wielcy książęta Litwy, królowie Polski, Węgier, Chorwacji i Czech. W linii żeńskiej – cesarz Maksymilian II Habsburg.
- Linia męska wygasła w 1572 wraz z Zygmuntem Augustem. Ostatni król spokrewniony z Jagiellonami w linii żeńskiej – Jan Kazimierz Waza umiera w roku 1672.
- Jagiellonki najczęściej były żonami książąt niemieckich (Brandenburgia, Brunszwik, Bawaria), królowymi Węgier, Szwecji i Polski. Zofia Jagiellonka Brunszwicka – jedyna luteranka w rodzie.

Władysław Jagiełło (1362-1434)

- Od unii w Krewie (1386), do końca życia Jadwigi (1399) Polska była krajem dwóch królów.
- Jagiełło – analfabeta, aczkolwiek człowiek kulturalny, także w sensie kultury życia codziennego.
- Wykonując testament Jadwigi, zarządził odnowienie Akademii Krakowskiej.
- Za jego panowania rozpoczyna się ekspansja kultury polskiej na Wschód – na Litwę i Ruś.
- Większą część życia wypełniły mu wojny i polityka. Pod koniec życia był władcą największego państwa chrześcijańskiego – 900 tys. km. kwadratowych, z czego większość stanowiło Wielkie Księstwo Litewskie wraz z prowincjami ruskimi.

Kazimierz Jagiellończyk (1427-1492)

- Następca Władysława zw. Warneńczykiem, po jego śmierci nie chciał przyjąć polskiej korony.
- Władca na trzech tronach (litewskim, polskim, czeskim), dwujęzyczny (polski/ruski); starannie przygotowany do rządzenia, zamiłowany myśliwy.
- Początkowo zmuszony do ponownego scalenia Korony i Wielkiego Księstwa, które przez cztery lata funkcjonowały jako odrębne państwa.
- Zwycięzca Krzyżaków w wojnie trzynastoletniej, pokój toruński (1466) do zwycięstwa przyczyniło się powołanie pierwszego w Polsce konsorcjum wojennego: Król+miasta pruskie+szlachta wielkopolska.
- Ociec królów (matka: Elżbieta Rakuszanka)

Życie małżeńskie: posag i wiano

- Instytucja ślubu kościelnego ostatecznie wprowadzona w wieku XIV.
- Polski obyczaj dopuszczał małżeństwa mieszane katolików z prawosławnymi Rusinkami bez konieczności zmiany wyznania przez narzeczoną. Ślub musiał się odbywać w obrządku katolickim.
- Posag wypłacał ojciec lub opiekun panny młodej. Jeśli panna nie miała posagu, mąż musiał wyasygnować tzw. zawieniec. (por., niekoronowana królowa, Helena Moskiewska; panna bez posagu, hojnie obdarowana przez męża Aleksandra Jagiellończyka)
- Wiano = posag + przywianek (darowizna męża).
- Posag – suma pieniężna, którą otrzymywała z domu panna młoda; musiała być użyteczna mężowi (dziedziczył po nim jego ród – mężczy krewni), a po jego śmierci musiała pozwolić na utrzymanie wdowy. Natomiast po jej śmierci posag dziedziczyła córka (to było jedyny element spadku, do którego miała prawo).
- Cudzołstwo według prawa polskiego (1496) pozbawiało niewierną żonę posagu.

Zabytki języka polskiego – Psalterz floriański (ok. 1400)/1/

- Nazwa pochodzi od nazwy miejscowości, gdzie go przechowywano – Sankt Florian (Austria). Biblioteka tamtejszego opactwa benedyktynów liczy 140 tys. tomów .
- Kompletna prawie trzystustronicowa książka rękopiśmienna, dzieło skryptorium wawelskiego.
- Bogato zdobiony i iluminowany.
- Odkryty w 1827, opublikowany drukiem w r. 1843, zakupiony przez państwo polskie w 1931 r.

Zabytki języka polskiego – Psalterz floriański (ok. 1400)/2/

1. Błogosławiony mąż, jen jest nie szedł po radzie niemiłościwych i na drodze grzesznych nie stał jest, i na stolcu nagłego spadnienia nie siedział jest,
2. ale w zakonie bożem wola jego i w zakonie jego będzie myślić we dnie i w nocy.
3. A będzie jako drzewo, jeż szczepiono jest podług ciekących wod, jeż owoc swoj da w swoj czas,
4. a list jego nie spadnie; i wszystko, csokoli uczyni, prześpieje.
5. Nie tako niemiłościwi, nie tako, ale jako proch, jenże rzuca wiatr od oblicza ziemie.
6. Prz<e>to nie wstają niemiłościwi w sędzie ani grzesznicy w radzie prawych,
7. bo znaje Gospodzin drogę prawych, a droga złych zginie.
8. Sława Oócu i Synowi, i Świętemu Duchu,
9. jako była z początku i ninie, i wżda, i na wieki wiekom.

Zabytki języka polskiego – Bogurodzica (1)

- Miejsce i czas powstania bliżej nieokreślone. Pieśń znana w XIV w, zapisana w r. 1407. Hymn państwowy Polski i, aż do XVIII w. w przekładzie na starobiałoruski– Wielkiego Księstwa Litewskiego.
- Początkowo – klasztorna pieśń liturgiczna o melodii być może wziętej z muzyki słowiańskiej, inna hipoteza wskazuje na pochodzenie zachodnie (zapis nutowy z klasztoru benedyktynów z Sankt Gallen); w założeniu przygotowana do wykonania przez wyszkolony chór.
- Dopiero wtórnie stała się pieśnią rycerską.

Zabytki języka polskiego – Bogurodzica (2)

- Treść: apostrofa do Matki Bożej, z prośbą o wyjednanie łask (I zwrotka), następnie do samego Chrystusa – za przyczyną Jana Chrzciciela – prośba o dobre życie na ziemi i przebywanie w raju po śmierci.
- Pieśń rejestruje stan polszczyzny wieku XIV – już w XV odbierano go jako przestarzały.
- Język „Bogurodzicy” Obfituje w tzw. archaizmy: słownikowe (*Bogurodzica*), składniowe (Bogiem sławiena), fleksyjne (raczy); fonetyczne (*Krzciciela*).

Zabytki języka polskiego – „Lament świętokrzyski”

albo „Posłuchajcie bracia miła...” (ok. 1470, klasztor benedyktynów na Łysej Górze)

- Plankt – lament wielkopiątkowy Maryi pod Krzyżem.
- Monolog Maryi opowiadającej o swoim cierpieniu; wzywającej ludzi do współczucia, opowiadającej o doświadczeniu towarzyszenia umierającemu synowi. Zwraca się do niego jak do dziecka („Synku miły i wybrany”).
- Adresat kolejnej apostrofy: Anioł Gabriel, którego Maryja zapytuje o to, gdzie jest zwiastowana przez niego radość.
- Ostatnia apostrofa – do matek, z nakazem modlitwy, aby były im oszczędzone jej cierpienia.
- Konstrukcja podmiotu lirycznego – Maryja jest zwykłą kobietą, bezradną wobec strasznego doświadczenia utraty dziecka.
- Upsychologizowany motyw „Stabat Mater”/ *compassio*

Zabytki języka polskiego – homiletyka

- Najstarszym dokumentem spisany w języku polskim są *Kazania świętokrzyskie* z klasztoru benedyktynów na Łysej Górze. Z XV wieku pochodzą *Kazania gnieźnieńskie* w swojej części polskiej (jest część łacińska) napisane polszczyzną potoczną, adresowane do prostego, ludowego, odbiorcy.
- Homiletyka polska rozwija się co najmniej od wieku XII/XIII – biskupi oraz klasztory propagowały nauczanie prawd wiary „w języku ludowym”. Istotną rolę odegrał Zakon Kaznodziejski (dominikanie).
- Kaznodzieje polscy mieli istotną konkurencję w postaci kaznodziejów niemieckojęzycznym. Kościołem gminy niemieckiej był m.in. kościół mariacki w Krakowie.

Zabytki języka polskiego – „Kazania gnieźnieńskie”

▲ przeto gdyżci się Kryst jest był na ten to świat narodził, tedy więc krolewstwo niebieskie takoć jest ono było barzo [wielikim] niebieskim wiesielim napełniono, iżec się jest [ono] ludziem na ziemi tako było widziało, jakoby się ono na nie obalić było chciało, a to w ten to czas, gdyż[ci] są k nam z niebios święci anjeli wiesieląc się byli zstępowali, a to dając chwałę krolu niebieskiemu i teże naszemu Krystowi miłemu. Iżci nasz miły Jezu Kryst narodziłci się jest on był w ten to czas, gdyżci stare lato schodzi a nowe przychodzi, przeto iżbyć się on na skończeniu świata ukazał przyć k nam. A teżci nasz Kryst miły jest[ci] się on w ten to czas był narodził, gdyżci dnia przybywa a nocy ubywa, [tegodla] iże któryć człowiek weń wierzy, tenci będzie wezwan ku wiekuje światłości krolewstwa niebieskiego.

[Kazanie na Boże Narodzenie]

Hagiografia: „Legenda o św. Aleksym”

- Legenda = opowieść wyrosła z tradycji chrześcijańskiej ukazująca postać świętego jako wzór do naśladowania.
- Święty Aleksy zw. Bożym, postać historyczna, potomek rzymskiej arystokracji (IV-V w. ne), który porzuca swój stan, opuszcza dom i świeżo poślubioną żonę z cesarskiego rodu. Rozdawszy swe mienie ubogim, najpierw prowadzi życie żebraka w Ziemi Świętej, potem, bezdomny i nierozpoznany żyje pod schodami pałacu własnego ojca. Przy jego śmierci dzieją się cuda.
- Legenda powstała na Wschodzie (Bizancjum), przełożona greckiego na starofrancuski, niemiecki, włoski oraz – w w. XV - na polski. (Rękopis w Bibliotece Jagiellońskiej).
- Prezentuje charakterystyczny dla duchowości późnego średniowiecza model świętego-ascety, czyli osoby w radykalny sposób praktykującego ewangeliczne cnoty pokory i ubóstwa.
- Rękopis polski jest obecnie niekompletny. W rękopisie francuskim historia świętego kończy się optymistycznie - Aleksy i jego żona wspólnie cieszą się szczęściem w niebie.

Zabytki języka polskiego – „O zachowaniu się przy stole”
(„Wiersz o chlebowym stole”)

- Pierwszy polski utwór nie-anonimowy, dzieło autorstwa Przeclawa Słoty, burgrabiego poznańskiego, powstały ok.1400 r.
- Ukazuje zasady należytego zachowania się podczas posiłków. Biesiadnik powinien mieć czyste ręce, siadać na wyznaczonym miejscu, wycierać usta, nie mówić z pełnymi ustami, usługiwać damom przy stole.
- Autor podkreśla znaczenie szacunku dla kobiety, głosi chwałę „panien i pań” , które rozweselają świat oraz prosi Maryję, aby obdarzała łaskami wszystkich, którzy szanują kobiety.

Co się znajdowało na „chlebowym stole”?

- Noże, widelce, serwetki obok naczyń drewnianych i cynowych. Na okazje świąteczne – ozdobna zastawa – także złota lub srebrna.
- Menu raczej proste: mięso, ryby, kasze, nabiał; potrawy mięsno-warzywne: bigos; owoce rodzime; duża ilość rodzimych przypraw (czosnek i inne zioła, sól) z czasem uzupełniane o przyprawy z Bliskiego Wschodu (pieprz); pojawienie się solonego śledzia.
- Trunki: piwo,, u najzamożniejszych miód (najdroższy rodzimy tunek) wino.
- Duża ilość dni postnych (Wielki Post – 9 tygodni), poszczono również w wigilie największych świąt.
- W dni powszednie nadano dwa razy dziennie: przed 12.00. oraz przed 18.00. Nie znano śniadań.

Spory wyznaniowe

- **Husytyzm:** ruch polityczny w Czechach, postulował m.in. sekularyzację dóbr kościelnych i komunię pod dwiema postaciami. W Polsce miał pewne grono zwolenników (z powodów politycznych). Husyci proponowali Jagielle tron czeski. Odmówił.
- **1378-1417** – wielka Schizma Zachodnia, rządy dwóch, a momentami trzech papieży; dwie obediencje: rzymska i awiniońska; trzecia, krótkotrwała: pizańska.
- **1414-1418** – sobór w Konstancji uporządkował doktrynalnie Kościół Katolicki, złożył z urzędu wszystkich papieży obrał jednego prawowitego – Marcina V.
- Dla Polaków sobór miał znaczenie polityczne: wygrywają wojnę propagandową z Krzyżakami, a wystąpienie Pawła Włodkowica kładzie fundament pod prawo międzynarodowe (teza: każdy naród, także pogański, ma prawo do życia w pokoju, do własnej władzy i własnego terytorium).

Ludzie Kościoła – Mikołaj Trąba (1358-1422)

- Podkanclerzy koronny, arcybiskup gnieźnieński, uczestnik bitwy pod Grunwaldem, doradca Władysława Jagiełły.
- Przewodniczący polskiej delegacji na sobór w Konstancji. Nieoficjalnie kandydował na papieża, z czego musiał tłumaczyć się królowi, podobnie jak z nominacji kardynalskiej (Mikołaj V), nawet nieprzyjętej.
- Primas Regni/prymas Polski – w kontekście kościelnym godność honorowa (arcybiskup gnieźnieński ma prawo do używania kardynalskiej sutanny, jeśli nie jest kardynałem, nie nosi purpurowego biretu), w kontekście politycznym – realny wpływ na życie polityczne, zwłaszcza po r. 1572 – jest *interrexem*.

Ludzie Kościoła – Zbigniew Oleśnicki (1389 -1455)

- Biskup krakowski. Pierwszy polski kardynał, doradca Władysława Jagiełły i Władysława Warneńczyka. Uczestnik bitwy pod Grunwaldem. Pod koniec życia skonfliktowany z Kazimierzem Jagiellończykiem.
- Pierwszy polski, całkowicie samodzielny minister spraw zagranicznych. Zwolennik ścisłej integracji polsko-litewskiej.
- Znakomity mówca. Członek Rady Królewskiej – często w opozycji do Jagiellończyka.
- Jeden z najbogatszych polskich feudałów (60 wsi i trzy miasta); fundator bursy akademickiej – Bursa Jerozolimska (1453) wraz z biblioteką, pierwsze: Bursa Filozofów (tylko dla profesorów) ok. 1400); Bursa Ubogich/Jagiellońska (1409). Ogółem w Krakowie (XIV-XIX w) – 11 burs.

Historiografia: Jan Długosz (1415-1480)

- Współpracownik Oleśnickiego, kanonik krakowski, tytularny biskup lwowski, geograf i dyplomata.
- Autor dzieła: *Roczniki, czyli kroniki słynnego Królestwa Polskiego*, gdzie zawarł geograficzny i hydrograficzny opis ziem polskich.
- Jeden z pierwszych historyków europejskich korzystający bezpośrednio ze źródeł (polskich i krzyżackich, ale prawdopodobnie także – z ruskich).
- Krytyczny wobec Jagiełły. Mimo to w 1467 Kazimierz Jagiellończyk powołał go na wychowawcę swoich synów (Kazimierz zw. Królewiczem, Jan Olbracht).

Filip Kallimach (1437-1496), świt humanizmu

- Filip Bunacorsi – Włoch, sekretarz Akademii Rzymskiej, zamieszany w spisek na życie papieża Pawła II, znalazł się w Polsce pod opieką Grzegorza z Sanoka, pierwszego Polaka-humanisty.
- Kazimierz Jagiellończyk zatrudnił go jako nauczyciela łaciny dla Jana Olbrachta i Aleksandra, a potem jako sekretarza i doradcę.
- Biograf Władysława Warneńczyka. Poeta.
- Dyplomata i mówca, krytyk papieżstwa. Pierwszy, który w literaturze powstałej w Polsce podejmuje temat antyturecki.

Kaplica św. Trójcy na zamku lubelskim (ok. 1407)

- Przebudowa w stylu gotyckim z inicjatywy Władysława Jagiełły i z królewskich środków.
- Ok. 1420 król sprowadza malarzy z Rusi (mistrz Andrzej), którzy ozdabiają kaplicę freskami w stylu bizantyjsko-ruskim.
- Król sfinansował również renowację uszkodzonej w 1430 ikony Matki Boskiej Częstochowskiej.

Wit Stwosz w Krakowie (1)

- Veit Stoss (1448-1533) – do Krakowa przybył jako dojrzały artysta (1477).
- Twórca największego ołtarza gotyckiego w Europie – ołtarza Zaśnięcia NMP. 200 figur. Figury w części środkowej – ok. 3 m. wysokości. Przedstawienie b. realistyczne.
- Ołtarz Mariacki – największy sukces artystyczny i finansowy Wita Stwosza (zarobek: co najmniej 2800 florenów).
- Jest również autorem rzeźb nagrobnych. M.in. nagrobka Kazimierza Jagiellończyka i Zbigniewa Oleśnickiego.

Wit Stwosz w Krakowie (2)

Św. Kazimierz zw. Królewiczem (1458-1484)

- Kandydat na króla Czech, namiestnik Królestwa Polskiego.
- Uczeń Długosza i Kallimacha
- Krótka (9 lat) kariera polityczna – w centrum zainteresowania: sądownictwo, bezpieczeństwo wewnętrzne.
- Doceniony przez poddanych; miał opinię sprawiedliwego i pobożnego.
- Śmiertelnie chory na gruźlicę. Pochowany w Wilnie.
- Za swego patrona uważali go uczestnicy wojny litewsko-moskiewskiej (1512-1522).
- Kanonizowany w 1602. Patron Litwy, Polski i kawalerów maltańskich. Znany w całej Europie.

Największe państwo chrześcijańskiego świata. Wschodząca cywilizacja

- W epoce piastowskiej Polska była krajem adaptującym osiągnięcia kultury zachodniej, w epoce jagiellońskiej jej cywilizacja promieniuje na Wschód: na Litwę i Ruś.
- Polska staje się miejscem działalności wybitnych artystów i pisarzy – z zagranicy i rodzimych, powstaje założone przez Korada Celtisa pierwsze interdyscyplinarne towarzystwo naukowe (*Sodalitas Litteraria Vistulana*), którego członkami byli m.in. astronom Wojciech z Brudzewa, myśliciel Wawrzyniec Korwin oraz drukarz Szwajpolt Fiol.
- Kraków staje się znacznym ośrodkiem drukiarstwa. Pierwsza książka drukowana w Polsce: kalendarz Kaspara Straubego (1474).